

Az európai kultúra újraértelmezése

Faragó Kornélia fordítása

A szerb novella- és regényírók egy része, a múlt század kilencvenes éveiben, európaiságát, urbánus szemléletét, a nyugati kultúrához való viszonyát leginkább bizonyos alapfogalmakhoz (rock and roll, bűnözés, pénz, technológia) fűződő közhelyek felszínes parafrázálásával nyilvánította ki. Aleksandar Gatalica egy mondhatni klasszikusabb és egy sokkal igényesebb utat választott: az európai történelem és az európai művészeti hagyomány újraértelmezésének útját. Voltaképpen a nyugati civilizáció belülről való megértésének lehetőségét. Nem véletlenszerű tehát, hogy negyedik regényének címe: *Euripidész halála*.

Gatalica valószínűleg legkiforrottabb regénye, témájában írásművészetének konzekvens szemléleti folytonosságát jelzi. A „cselekmény” helyszíne Velence, a karneválok idején. Az elbeszélő tehát egy karneváli hangulatban idézi fel 1911-ből, 1938-ból és 1993-ból való velencei élményeit, de közben érzékelteti, hogy a 2001. szeptember 11-i tragédiáról is tud. Cselekményről csak feltételesen beszélhetünk, mert a regény kilép az időrendi és ok-okozati elbeszélési hagyományból, egy asszociatív és motivikus működésrendet alakítva ki, amelyben a korábbi események követik a későbbieket és fordítva. Az elbeszélő voltaképpen három narratív szálát fog egybe. Az első édesanyja élettörténetét és féltestvérének, Menyusnak a halálát beszéli el, a második a morálról, az etikáról, az esztétikáról és a XX. századi európai történelemről szól, Euripidészt szólítva meg, aki folytonosan eltűnik a karneváli forgatagban, vagy éppen Mussolini feketeingeseinek közelében találunk rá. Az összefonódás ilyen játéka minduntalan megkérdőjelezi az elbeszélő kijelentéseinek logikáját, sohasem olyan mértékben azonban, hogy ez kihatna a szöveg integritására. Gyöngíti viszont a patetikus modalitás túláradásának lehetőségét. A pátosz veszélye különösen a

gyermekhalál elbeszélésének mozzanataiban fenyeget. A játékoság említett formáit majd a XX. század sötét hangsúlyai szorítják háttérbe.

Az Euripidészhez szóló beszéd a morált az élettudat és halálfélelem feszültségeként definiálja, olyan feszültségként, amely Marinetti, Apollinaire, Pound és Heidegger, de (a két heidelbergi doktorátussal is rendelkező) Goebbels és (a szintén neves értelmiséginek számító) Speer és Mengele gondolkodását is a napi politika területére vezette. Az európai történelem fényében mindezek a lényeges és lényegtelen elválasztásáról szóló kanti gondolat végletesen következetes letéteményeseinek tűnnek. A regény elbeszélője szerint innen már csak egy lépés hiányzott a „lényegtelen” elválasztását szolgáló légerekig. E paradox és tragikus eszme tudatában zárja le, hogy csak az Euripidészhez hasonló céltalan és illúziótlan ember, aki nem hitegeti magát semmivel, lehet igazán tisztességes. Így, ebben az értelemben azonosulhat az elbeszélő Euripidésszel, és válhat a „színpadi filozófus” huszadik századi inkarnációjává. Az Euripidész halálára és eltűnésére, tehát a klasszikus európai szellemiség megszemélyesítőjének eltűnésére vonatkozó jelzések azonban nem vetnek túlságosan sok fényt a jelenkori Európa szellemi horizontjára.

Miért éppen Euripidész? Az erre a kérdésre adott válasz felfedi előtűnik Aleksandar Gatalica gondolkodásának szemléleti meghatározóit, s nemcsak e regényt, hanem egész írásművészetét, irodalmi tevékenységét illetően is. Ugyanis a görög drámaíró élete és tragikus költészete mély összefüggésben áll Gatalica legújabb regényével. Egy különös egymásra tekintő, egymást tükröző viszonyban vannak ugyanis, egy teremtő erejű összekapcsolódást mutatnak. Euripidész megjelenítése és nevének címmotívumként való kiemelése egyáltalán nem véletlen. Az Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész alkotta nagy ókori hármashból ez utóbbi áll ugyanis legközelebb a modern olvasóhoz. Az ő idejében a mitikus és harcias hősiesség átadta a helyét a passzív polgári hősiességnek. Euripidész a klasszikus athéni demokrácia – a mi számunkra nagyon is érthető – hanyatlásának idején élt és alkotott. Az illúzióktól való teljes megfosztódás időszakában. Euripidész jól ismerte a szofista és az orfikus gondolatokat és műveket, a korábbi görög irodalmat. Ez Homéroszra, Szolónra, Aiszkhüloszra, Szophoklészre, Alkaioszra, Pindaroszra és Theogniszra való utalásaiból is kitűnik. Elsőként jeleníti meg drámáiban a kultúra nagy kérdéseit, beszél az etikai alapelvekről, a vallási értékekről, az

БИБЛИОТЕКА АБРАМОВИЧ

Aleksandar Gatalica

EURIPIDOVA SMRT

istenségek lényegéről. Olyan mértékű az alluzív szerkezetek száma, hogy feltérképezésük nyomán megírhatnánk a korabeli athéni kultúra teljes történetét.

De minden - némi leegyszerűsítéssel szólva - „racionalitása” ellenére is, mint Arisztotelész mondja, az euripidészi tragikus költészet megrendít, és magával sodor. És ebben van az ókori drámaíró és Aleksandar Gatalica poétikájának érintkezési pontja. Gatalica etikai elbeszélését erős érzelmi szálak hálózzák be, hogy a racionális ne múlhassa felül az esztétikai törekvést. Ezzel kapcsolatban arra is emlékeztetnünk kell, hogy Euripidész nem foglalkozott politikával, de drámaiban arra ösztönözte az athéniakat, hogy végiggondolják koruk átfogó kérdéseit. Magányos kritikusnak számított és még magányosabb moralistának, drámái filozofikus karakterűek. Aleksandar Gatalica írásművészetének alapintenciói is ilyen értelemben válnak jelentéssé. A mi körülményeink között rohamosan csökken az irodalom társadalmi szerepe, és a valóság sokkal nagyobb mértékben hat a szövegre, mint a szöveg a valóságra. Gatalica erősen esztétizáló regénye válasz a kontextus nyersségére, giccsesen derűs hangulatiságára, felszíneségére és cinizmusára. Ez a „valóság” ugyanis hangosan hirdeti minden etika és minden morál feleslegességét, a szépre való törekvésről nem is beszélve. Gatalica művét a többi között ez a kifinomult, diszkrét és indirekt társadalmi elkötelezettség fűzi a modernitás és az expresszionizmus (Crnjanski, Krleža, Joyce és Mann) művészetéhez.

A modernitás én-poétikájához hasonlóan Gatalica is valamiféle „újromantikus” alanyt teremt, és patetikusan erőteljes beszédmódot. Kísérletezik a formával, szimbolizálja az új civilizációs (2001. szeptember 11.) és technológiai tényeket és jelenségeket, tematizálja a stílus dinamikáját és célzatosan „ideges” vonásait, de a nyelvi kifejezés dekorativitását is. Ezenkívül három idősíkban és több tematikai szinten mozgatja az osztott alanyt, és a kontrasztos (múlt és jelen, antik társadalmi rend és fasizmus, reneszánsz és inkvizíció) szerkesztésben teljesedik ki. Rendkívüli szerepe van a látszat és valóság kettősségének - a regény ugyanis a velencei karnevál idején játszódik, amikor az identitást ténylegesen és metaforikusan is álarc fedi, de nagy jelentőséggel bírnak az álom, a látomás és a hallucináció szöveghelyei, a testiség, a férfi-nő (az anya alakjának meglehetősen erőteljes erotizálása) viszony mozzanatai, és nagymértékben gazdagítják Aleksandar Gatalica sokrétegű regényének jelentésvilágát. Tematikai felépítésével és elbeszélési módjával Gatalica a maga komplexitásában és mélységében ragadja meg azt az európai kulturális térséget, amelyhez a világtörténelem legfényesebb és legsötétebb mozzanatai fűződnek. Alkotói érettségét is bizonyítva, az *Euripidész halálában* a személyes (az elbeszélői érzelmvilág) és az általános (etika, esztétika, kultúra és történelem), a mimetikus és látomásos összefonódásával, bölcséleti vetületeiben egy teljesen újszerű narratív világot hozott létre.

Aleksandar Gatalica (Belgrád), 1964

- 1989: A Belgrádi Egyetem Filológiai Karának egyetemes irodalomtörténeti (és irodalomelméleti) tanszékén szerzett oklevelet.
- 1993: *Linije života* (Rad, Beograd) címmel megjelent első regénye, amelyért Milos Crnjanski-díjjal tüntették ki.
- 1993: *Tri grčke tragedije* (Fineks, Beograd) drámafordítások
- 1994: *Umetnička lirika stare Grčke* (Evropski pokret u Srbiji, Beograd) fordítások ógörögből
- 1994: *Govorite li klasični?* (Clio, Beograd), zenetörténeti esszék
- 1995: *Naličje* (BIGZ, Beograd), regény
- 1996: *Mimikrije* (Stubovi kulture, Beograd), novellaciklus
- 1998: *Crno i belo, kratke istorije desetorice slavnih pijanista XX veka* (Clio, Beograd), zenei esszék
- Dvojica jambičara* (Evropski pokret u Srbiji), fordítások ógörögből
- 1999: *Vek, sto jedna povest jednog veka* (Stubovi kulture, Beograd), elbeszélés-ciklus
- Artur Rubinštajn protiv Vladimira Horovica i obrnuto* (Kulturni centar Beograda), zenei esszék
- 2000: *Čioda sa dve glave*, dráma
- Ivo Andrić-díj (*Vek, sto jedna povest jednog veka*)
- 2001: *Kraj* (Glas srpski, Banja Luka), regény
- 2002: *Zlatno doba pijanizma* (Glas srpski, Banja Luka), zenei esszék
- 2002: *Euripidova smrt* (Filip Višnjić, Beograd), regény
- 2003: *Helenska lirika* (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd), fordítások
- 2003: *Najlepše priče Aleksandra Gatalice* (Prosveta, Beograd), elbeszélések
- 2004: *Beograd za strance* (Filip Višnjić, Beograd), elbeszélések
- 2004: *Kvadratura nota - ogledi o muzici: kritike*; Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani”, Kraljevo